

БУЛГАКОВА Ю. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
(Вищий навчальний приватний
заклад «Дніпровський гуманітарний
університет»)

ГОРБАНЬ Р. С.,

адвокат, магістр з права
(Університет митної справи
та фінансів)
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 343.35+346.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.25>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ОСОБОЮ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ

У статті проаналізовано сучасний стан кримінально-правового регулювання відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень особою із використанням статусу ФОП.

Зосереджено увагу на проблемах боротьби з ухиленням від сплати податків суб'єктами господарювання, які використовують різноманітні схеми уникнення виконання податкових зобов'язань у повному обсязі. Розглянуто поширені на практиці неформальні механізми, що дозволяють мінімізувати або повністю уникнути сплати податків, зокрема через фіктивні правочини, створення мереж пов'язаних осіб та зловживання статусом фізичної особи-підприємця. Особливу увагу приділено дослідженню можливостей удосконалення статті 55 Кримінального кодексу України, зокрема в частині запровадження заборони на здійснення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем у разі вчинення кримінального правопорушення із використанням цього статусу. Обґрунтовано доцільність удосконалення статті 55 Кримінального кодексу України. Зокрема, обґрунтовано, що слід поруч із заборобою на здійснення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем доречно накладати заборону на функціонування статусу ФОП до моменту виконання вироку суду.

У статті зазначено, що в умовах збройної агресії та одночасного прагнення України до повноцінної інтеграції в Європейський Союз, держава має відповідати Копенгагенським критеріям, зокрема — мати ефективну та прозору ринкову економіку. Автори підкреслюють, що протиправні економічні практики підривають не лише податкову дисципліну, а й загальну фінансову безпеку держави. Авторами запропоновано законодавчі зміни з урахуванням європейського досвіду кримінально-правової відповідальності у сфері економіки та оподаткування. Запропоновані зміни спрямовані на посилення стійкості національної правової системи перед існуючими економічними загрозами.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, війна, податки, фізична особа-підприємець, кримінальна відповідальність, покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Bulhakova Yu. M., Horban R. S. Criminal Law Regulation of Liability for Offenses Committed by Individuals Using the Status of Sole Proprietor

The article analyzes the current state of criminal law regulation concerning liability for the commission of criminal offenses by individuals acting under the legal status of a sole proprietor (FOP).

The focus is placed on the challenges of combating tax evasion by business entities that utilize various schemes to avoid the full discharge of their tax obligations. The article examines the widespread informal mechanisms used in practice to minimize or entirely evade tax payments, including fictitious transactions, the creation of networks of affiliated entities, and the abuse of the FOP status. Special attention is given to the analysis of possible improvements to Article 55 of the Criminal Code of Ukraine, in particular regarding the introduction of a prohibition on conducting entrepreneurial activity by an individual registered as a sole proprietor in cases where a criminal offense has been committed using such legal status.

The feasibility of amending Article 55 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated. In particular, it is argued that, alongside the prohibition on engaging in entrepreneurial activity, the law should provide for the suspension of the FOP status until the sentence is fully executed.

The article emphasizes that, under conditions of ongoing armed aggression and Ukraine's simultaneous aspiration for full integration into the European Union, the state must comply with the Copenhagen criteria, including the requirement for a functioning and transparent market economy. The authors underscore that unlawful economic practices undermine not only tax discipline but also the overall financial security of the state. Legislative amendments are proposed, taking into account the European experience in criminal liability in the field of economic regulation and taxation. The proposed changes are aimed at strengthening the resilience of the national legal system in the face of systemic economic threats.

Key words: *European integration processes, war, taxes, individual entrepreneur, criminal liability, punishment, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.*

Вступ. Сучасна Україна продовжує героїчну боротьбу за успішне незалежне майбутнє. Доцільно підкреслити, що у своєму прагненні бути однією із розвинених європейських демократій, Україна одночасно зазнає деструктивного впливу війни та докладає зусиль для повноцінного вступу до Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз).

Так, 23 червня 2022 року нашій державі надали статус кандидата у члени Європейського Союзу [1]. Членство у ЄС передбачає, у тому числі, відповідність держави Копенгагенським критеріям [2]. Копенгагенські критерії стосуються таких сфер як політика, економіка та безпосереднього членства в ЄС. Звернемо увагу саме на економічні вимоги, що передбачені згаданими нами вище критеріями. Так, держава, яка має право набути членство у ЄС зобов'язана мати міцну ринкову економіку та витримувати конкуренцію для функціонування на ринку ЄС. Таким чином, Україна, крізь призму економічного критерія, має бути конкурентно спроможною поруч з такими потужними державами як Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка, Італійська Республіка та інші [3].

На нашу думку, сталий розвиток економічного сектору забезпечується в першу чергу справедливою та стабільною правовою системою, прозорістю та міцністю державних інституцій, зрозумілою системою сплати податків, сприятливою безпековою ситуацією.

Прогреси в Україні на разі «схем» «дроблення» бізнесу, реєстрації «фірм-одноденки», штучного формування податкового кредиту, оптимізації прибутку через офшорні зони, виплати працівникам офіційно мінімальної заробітної плати а решти, – в «конверті», фіктивного імпортного ціноутворення, оформлення безповоротної фінансової допомоги

між пов'язаними структурами, – це все опції, завдяки яким суб'єкти господарювання уникають оплати податків у тих розмірах, які б вони мали сплачувати без існування вище перелічених нами «схем». Стійке функціонування неформальних механізмів ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків у необхідному розмірі підриває міцність нашої держави як внутрішню, так і у сфері глобальної економічної конкуренції. Також важливо зазначити, що існування таких «схем» особливо шкодить міцності України під час тривалого повномасштабного вторгнення. Зазначимо, що у Кримінальному кодексі України передбачені різні склади кримінальних правопорушень, зокрема, існує кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Проте, на нашу думку, кримінально-правова база в певній мірі може бути покращена, зокрема, в контексті застосування кримінально-правового впливу щодо фізичної особи-підприємця, оскільки в ряді вище описаних нами «схемах» однією з ключових осіб виступає людина зі статусом фізичної особи-підприємця.

Ми переконані, що описані вище нами проблеми потребують комплексного рішення та змін. Сприяти цьому має, зокрема, і якісно функціонуюче кримінальне законодавство.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення пропозицій щодо удосконалення статті 55 Кримінального кодексу України в контексті заборони функціонування статусу фізичної особи-підприємця на певний строк в наслідок вчинення кримінального правопорушення особою з використанням такого статусу, зокрема у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 212 Кримінального кодексу України [4].

Результати дослідження. У сучасних умовах функціонування української економіки та податкової системи все більше загострюється проблема застосування суб'єктами господарювання різних механізмів, що направлені на ухилення від сплати податків або ухилення від сплати податків у необхідних розмірах. Зокрема, наразі лівова частка таких махінацій відбувається за допомогою використання статусу фізичної особи – підприємця (далі – ФОП).

На наше глибоке переконання, рухаючись до членства в ЄС в умовах тривалої війни, Україна має зконцентруватися на ліквідації перелічених вище нами «схем», за допомогою яких бізнес уникає оплати певних видів податків, уникає сплати необхідного розміру податків. Не виключено, що це може бути несплата податків у значних, великих та особливо великих розмірах, що в свою чергу тягне за собою кримінальну відповідальність.

Як зазначає Цибихін О.М., «суспільна небезпека податкових кримінальних правопорушень визначається тим, що вони завдають істотних збитків податковій, фінансовій, економічній безпеці держави, перешкоджають плановому надходженню податків до бюджету, чим підривають нормальне функціонування економіки» [5, с. 233].

У цьому дослідженні ми зробимо акцент на існуванні такої досить розповсюдженої «схеми» в Україні, яка дозволяє уникнути сплати ряду податків та зменшити їх розміри, як «дроблення» бізнесу. По своїй суті така поведінка суб'єкта господарювання є зловживанням використання правових форм організації підприємництва. Така модель функціонування учасників господарських відносин призводить до спотворення конкурентного середовища і чинить деструктивний вплив на державні інституції, загальне благополуччя соціуму.

Саме по собі «дроблення» бізнесу полягає у реєстрації фізичних осіб ФОПами, через яких потім фактично здійснюється діяльність одного великого суб'єкта господарювання (наприклад, Товариства з обмеженою відповідальністю). Як наслідок, функціонування ФОПів у межах спрощеної системи оподаткування дозволяє уникати оподаткування на загальній системі оподаткування, що в свою чергу дозволяє уникати сплати податку на додану вартість та податку на прибуток.

Зважаючи на активну боротьбу нашої держави у 2025 році з корупцією та різними механізмами зловживання правом, не виключено, що в майбутньому може відбутися криміналізація практики дроблення бізнесу як потенційного засобу протидії системному ухиленню від сплати податків. Більше того, голова парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев вже заявив про те, що Бюро економічної

безпеки займатися перевіркою ритейлерів, які дробляться на ФОПів та уникають оподаткування [6]. Тому, зважаючи на актуальність такої проблематики, слід проаналізувати певні, на нашу думку, прогалини які існують щодо застосування кримінального покарання до особи зі статусом ФОП.

Попри наявність адміністративних штрафів та іншої адміністративної відповідальності, кримінально-правова реакція в Україні залишається фрагментарною, зокрема в розумінні статті 212 Кримінального кодексу України (далі – КК України) та статті 55 КК України, а сам статус ФОПа залишається поза межами ефективного кримінально-правового впливу.

Так, у статті 212 КК України, передбачена кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Суб'єктами вчинення цього кримінального правопорушення можуть бути:

- службові особи підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності [4];
- особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи [4];
- будь-які інші особи, які зобов'язані сплачувати податки [4].

Зазначимо, що кримінальні правопорушення можуть вчинятися у співучасті, одним із учасників якого може бути особа зі статусом ФОП. Важливо зазначити, що обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) є фактичне ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних, великих або особливо великих розмірах [4].

Так, зауважимо, що у санкціях частин статті 212 КК України законодавець передбачив такі покарання, як: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк, конфіскація майна [4].

У цьому дослідженні ми б хотіли привернути увагу до теоретичної та практичної складових застосування до суб'єкта вчинення кримінального правопорушення зі статусом ФОП такого покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк. Так, у статті 55 КК України детально розкриті умови застосування до суб'єкта кримінального правопорушення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. То ж чи можливо застосувати такий вид покарання для ФОП? У науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України автори зазначають, що «наприклад, суд може постановити позбавити засудженого права...займатися підприємницькою діяльністю у сфері надання послуг населенню» [6, с.160]. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що у разі доведення умислу на використання статусу фізичної особи-підприємця для системного ухилення від сплати податків великого суб'єкта господарювання, суд може застосувати до такої особи покарання у виді позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зауважимо, що позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю не є рівноцінним процедурі припинення статусу ФОП. А отже, є ризик того, що особа продовжить користуватися таким статусом з новим кримінально-протиправним умислом. Також, на практиці можуть виникати труднощі із виконанням такого вироку суду, адже позбавлення статусу ФОП не є автоматичним і більше того, у статті 55 КК України не конкретизовано можливість суду зобов'язувати фізичну особу або уповноважений державний орган припинити статус ФОПа. Проте, на нашу думку, нова редакція чинного законодавства в описаному вище контексті мала би серйозний вплив на осіб, які умисно вчиняють кримінальні правопорушення із використанням статусу ФОП. Тобто, на разі, якщо до особи застосовано покарання у виді заборони займатися підприємницькою діяльністю, фактично така особа може не припинити свій статус ФОП добровільно, і в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [8] така особа все одно залишиться активною (іншими словами – все ще зареєстрованою та функціонуючою). Тобто покарання, призначене вироком суду не реалізується у повній мірі. Інші контрагенти, обмежившись лише перевіркою такого ФОП у зазначеному вище нами реєстрі, будуть впевнені що з таким суб'єктом

господарювання можна вести бізнес. Таким чином, більш конкретизована стаття 55 КК України щодо ФОПів може здійснити позитивний вплив на боротьбу з податковими кримінальними правопорушеннями.

На нашу думку, такі зміни у кримінальному законодавстві матимуть, позитивний ефект з наступних причин:

- по перше, особа, яка була суб'єктом вчинення умисного кримінального правопорушення, з використанням статусу ФОП, окрім заборони на заняття підприємницькою діяльністю, також не зможе користуватися статусом ФОП після набрання вироку законної сили та не зможе повторно реєструватися як ФОП певну кількість років, передбачену вироком суду;
- по друге, покарання носитиме більш індивідуальний характер. Тобто, замість санкцій суто майнового характеру застосовуватиметься обмеження, яке впливає безпосередньо на правовий статус засудженого у сфері господарювання;
- по третє, таким чином Україна зменшить стимул бізнесу до зловживання спрощеною системою оподаткування.

На нашу думку, нова редакція кримінально-правових норм сприятиме також очищенню інституту ФОПів від по суті «фіктивних» суб'єктів. Таким чином, на удосконаленому правовому ґрунті, законодавець може забезпечити суду опцію зазначати у вироку не тільки заборону займатися підприємницькою діяльністю, а й зобов'язувати державного реєстратора припинити державну реєстрацію ФОП на певну кількість років у відповідності до санкції статті на підставі вироку суду, який набрав законної сили.

Переконані, що така можливість суду має спиратися на статтю 55 КК України, у якій слід додатково прописати можливість суду позбавляти суб'єкта вчинення кримінального правопорушення права займатися певною діяльністю, що тягнутиме за собою заборону на здійснення відповідної діяльності у всіх її формах. В свою чергу, у господарському законодавстві має бути передбачена опція позбавлення особи статусу ФОП на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

Так, процедура державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця передбачена Законом України «Державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [9]. У частині четвертій статті 18 згаданого нами закону передбачені такі підстави державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця:

- за заявою ФОПа про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності [9];
- на підставі свідоцтва про смерть фізичної особи або у разі оголошення її померлою [9];
- на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифрової економіки, про анулювання статусу електронного резидента (е-резидента) [8];
- на підставі заяви про скасування статусу електронного резидента (е-резидента) [9].

Таким чином, у зазначеному нами вище законі відсутня підстава у державного реєстратора припиняти особі статус ФОПа на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

На нашу думку, повноцінне виконання покарання, призначеного особі, яка має ФОП у виді заборони на провадження підприємницької діяльності є неможливим без внесення відповідного запису до зазначеного нами вище державного реєстру щодо статусу ФОП. Таким чином, на нашу думку, доцільно передбачити обов'язок суду повідомляти державного реєстратора про факт такої заборони, а також надати останньому повноваження примусово припиняти реєстрацію ФОП на підставі вироку суду, який набрав законної сили.

Висновок. Отже, на нашу думку, боротьба з різними механізмами, які дозволяють учасникам господарських відносин обходити приписи податкового законодавства назріває. Виходячи з цього, вважаємо, що стаття 55 КК України потребує нової редакції в контексті боротьби з різними «схемами» уникнення сплати податків, до яких залучена особа зі статусом ФОП.

Пропонується, у випадках доведеного умисного використання особою статусу ФОП для системного ухилення від оподаткування, прописати чітку можливість суду зобов'язувати державного реєстратора припиняти особі статус ФОП на певний часовий проміжок, передбачений вироком суду. Така можливість має ґрунтуватися на положеннях ст. 55 КК України, яка вже передбачає позбавлення права займатися певною діяльністю.

Запровадження оновленої редакції зазначені нами статті відповідатиме принципам справедливості, індивідуалізації покарання, економічної доцільності та дозволить підвищити ефективність протидії податковим кримінальним правопорушенням у сфері бізнесу без необхідності радикальних змін інституту ФОП. Пропонується уточнити, що при призначенні заборони займатися підприємницькою діяльністю суд може зобов'язати державного реєстратора «анулювати» особі статус ФОП. А в законодавстві, що регулює державну реєстрацію суб'єктів господарювання, додати нову підставу для припинення статусу ФОП – за вироком суду, що набрав законної сили.

Список використаних джерел:

1. European Parliament resolution of 23 June 2022 on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0249_EN.html (дата звернення 22.07.2025).
2. PRESIDENCY CONCLUSIONS. Copenhagen European Council – 21-22 June 1993. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement_new/europeanCouncil/pdf/cop_en.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 29.07.2025).
3. Топ 10 країн Європи за найвищим рівнем життя. URL: <https://vavsynergy.com/blog/analitika/top-10-krayin-yevropy-z-najvyshhym-rivnem-zhyttya/#> (дата звернення 29.07.2025).
4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 29.07.2025).
5. Цибихін О.М. Особливості кримінальної відповідальності за податкові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 232–236.
6. БЕБ займеться перевіркою ритейлерів, які дробляться на ФОПів та уникають оподаткування. URL: <https://delo.ua/news/beb-zaimetsya-perevirkoju-riteileriv-yaki-droblyatsya-na-fopiv-ta-unikayut-opodatkovannya-getmancev-449423/> (дата звернення 30.07.2025).
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те видання, переробл. та допов. Київ. ВД «Дакор». 2018. 1360 с.
8. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search> (дата звернення 29.07.2025).
9. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 31-32, ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n590> (дата звернення 29.07.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

